

Inpasset

Lars Ericsson: Ramproblem

Olika perspektiv

Lagstiftning väcker hos de flesta associationer om att politiker-
na tar, eller har tagit, ställning i en aktuell fråga. Det förutsätter
ett regerande parti eller en koalition av partier som med kraft tar
ställning i en fråga. Nu förhåller det sig inte på det här sättet,
åtminstone inte om det är frågan om en ramlag. En teori om
ramlagar går ut på att de styrande i samhället inte förmår eller
vill ta ställning i en fråga. I en annan görs gällande att det
omgivande samhället är så dynamiskt, eller är inne i ett sådant
utvecklingsskede, att lagstiftningen måste vara flexibel. Om de
samhälleliga förhållandena är underkastade kraftiga sväng-
ningar skulle samhällsutvecklingen bromsas om de styrande
fixerade handlingsutrymmet för tillämparen.

När det gäller ramlagar har det skrivits en hel del under senare
år i Sverige. Man kan spåra båda de ovan nämnda utgångs-
punkterna hos t ex Hydén (den förstnämnda) och Hetzler (den
sistnämnda). För Hydén är ramlagen detsamma som en dålig
lag, en lag utan gränser för byråkraterna och som ger tjänste-
männen för mycket makt. Hängande samman med dessa
utgångspunkter finner vi frågan om ramlagens koppling till

rättssäkerheten. Vi kan hos många s k radikala jurister iaktta en viss skepsis inför lagar som inte i detalj reglerar diverse förhållanden. Särskilt gäller detta fångvården där sedan några år tillbaka kan iaktta en strävan tillbaka mot tidsbestämda straff och krav på att straffet ska få vara ett straff. Huvudargumentet är att då vet alla vilka rättigheter de har resp inte har.

För Hetzler verkar det som om ramlagen för första gången öppnar möjligheterna till det som Selznick och Nonet kallar för "responsiv rätt", dvs en rätt som svarar mot individernas behov. Fördelen med ramlagen skulle vara att den förde ned besluten till den rätta nivån - myndighetsnivån som ligger närmre individerna. En förutsättning för en responsiv rätt är att tillämparen besitter s k diskretionär makt, att han kan rätta tillämpningen av lagen efter olika situationer. Enligt Hetzlers uppfattning är ramlagstekniken här för att stanna.

Ramlagsbegreppet – ett begrepp utan gränser

Det finns en viktig detalj att uppmärksamma då man diskuterar ramlagarnas för- och nackdelar, och det är vad som egentligen konstituerar en ramlag. Det förefaller inte helt oväsentligt att teoretiskt bestämma och avgränsa begreppet ramlag. I debatten är det ofta oklart vad olika författare avser med begreppet. Författare tar sig inte så sällan förbi problemet genom att ta upp en eller flera konkreta lagar till diskussion. Om någon teoretisk bestämning över huvud taget görs, så görs den så vid att man inte blir särskilt mycket klokare av den. En tämligen vanligt förekommande definition av vad en ramlag är, brukar vara något i stil med:

En ramlag är en lag som inte innehåller några detaljerade bestämmelser utan bara delegerar beslutanderätten till ett tillämpande organ.

En sådan definition är inte oproblematiserbar. Den väcker frågan huruvida t ex avtalslagen är en ramlag. Avtalslagen delegerar ju till stor del beslutanderätten om avtals innehåll till parterna. Om parterna inte kan komma överens om vad som ska gälla, eller om tvist uppkommer, ska domstol ta ställning till om avtalsvillkor är oskäligen, om någon bort veta eller inte kunnat undgå att veta om vissa förhållanden etc.

Eller hur förhåller det sig med köplagen, eller brottsbalken i den delen där det gäller straffmätningen, som ju onekligen över-

lämnar stor rörelsefrihet till domstolen. Kan en lag till viss del vara ramlag och till en annan del utgöra en detaljreglerad lagstiftning? Har vi att göra med en ramlag så snart som en viss rörelsefrihet överlämnas till myndigheten? Det kanske förhåller sig på det sättet att alla lagar är ramlagar, men i olika hög grad?

Mitt eget vetenskapliga perspektiv ger mig ett svar på ovanstående frågor, nämligen att ramlagar inte finns som några iakttagbara objektiva företeelser. En ramlag är en lag som vi tillskriver vissa ramlagegenskaper. Vi får således försöka att ena oss om några kriterier för vad som är en ramlag. Samtidigt måste dessa kriterier bestämmas på ett sådant sätt att inte alla, eller ingen, lag faller under beteckningen. Jag skulle vilja föreslå att en ramlag definieras som:

en lag som huvudsakligen saknar detaljerade bestämmelser och som, i en uttalad policy, inte ska hängas upp på tidigare beslut.

Det innebär att sådana lagar som t ex avtalslagen och köplagen faller utanför begreppet ramlag. Vidare innebär det att de sk generalklausulerna inte kommer att omfattas av begreppet. Det innebär också att lagen i fråga ska reglera sådana förhållanden som lagstiftaren bedömt som omöjliga eller att det inte varit önskvärt att underkasta en stelbent detaljreglering. Definitionen utgår från lagstiftarens perspektiv och är oberoende av om man upplever ramlagen som positiv eller negativ.

Vi får på detta sätt en snävare krets av lagar som faller inom begreppet. Det innebär inte heller att alla lagar exkluderas. Både miljöskyddslagen och socialtjänstlagen kommer att falla in under beteckningen och jag ska nu, med utgångspunkt i miljöskyddslagen, diskutera huruvida en lag bara är ramlag för en bestämd tidsrymd, dvs om tiden möjligen upphäver en lags dignitet av ramlag.

Det finns nämligen en tradition då det gäller myndighetsutövning som går ut på att beslut hängs upp på tidigare fattade sådana. Som var och en kan se begränsar det flexibiliteten. Om lagstiftaren med den använda lagstiftningstekniken avsett att skapa en lag som ständigt kan vara i rörelse så kan myndigheternas invanda beteenden direkt motverka avsedd effekt eftersom prejudikatsmetoden låser upp verksamheten.

Miljöskyddslagen – en teori om praktiken

Naturen angår oss alla på ett eller annat sätt. Den omgivande miljön har också under de flesta epoker omgivits med en viss mystik, en mystik som ibland tagit sig formen av poesi och ibland ren mytologi. I vår sk upplysta tid har mystiken och poesin ersatts med den instrumentella lagstiftningen.

Det är för all del inte bara ovanstående, för mig ganska otillgängliga problem, som fångat mitt intresse för lagstiftning om miljön. Miljöskyddslagen har många andra implikationer, såväl rättsliga som samhällsvetenskapliga. Miljöproblemet, om vi utgår från att ett sådant föreligger, innebär också att delikata intresseavvägningar måste göras. Vi är beroende av att andas, dricka och äta. Gifter tål vi bara i begränsad utsträckning och det är således nödvändigt att föroreningar i omgivningen begränsas. Men att krav reses på att de begränsas innebär också ingrepp i marknaden och marknadskrafternas frihet. Det innebär att grundläggande fördelningsproblem tas upp till diskussion. Framför allt om man ser kapitalismen som ett sätt att normativt lösa problemet med en ojämlig fördelning av välfärd, ett problem som alla klassamhällen måste lösa.

Men det är inte bara frågan om att lösa ett fördelningsproblem, det är i lika hög grad ett spørsmål om hur man ska lösa frågan om exploatering av, kontra följsamhet till, naturen. Detta problem kan vi handskas med betydligt sämre idag än tidigare. Svårigheterna kom då vi blev så rationella att vi konstaterade att naturen inte har någon själ.

Jag vill med hjälp av ovanstående resonemang illustrera att avvägningarna som måste göras är så många och av så grannliga natur, att regeringens modlöshet kanske skulle kunna läggas till grund för benägenheten att stifta ramlagar, för miljöskyddslagen är verkligen en ramlag i dess mest renodlade form. Departementschefen har klart uttryckt att regeringen inte, vid lagstiftningstillfället, ville låsa sig vid några lösningar. Det innebär att de styrande inte tagit ställning för det ena eller det andra, för exploatering eller naturintressen. En ohämmad exploatering leder till miljökatastrofer och ett alltför stort ingrepp i samma exploatering leder till kriser i det ekonomiska systemet och skulle hota systemintegrationen. Under sådana förhållanden kan ramlagen vara en lösning för staten som på så sätt "slinker undan" sitt ansvar för miljöpolitiken. Det antyder också hur omöjlig man gör sig om man, i naturens (och för all

del också mänsklighetens intresse) ropar på en "bättre miljöskyddslag", dvs en mer detaljerad sådan. Det blir också frågan om det meningsfulla i att leta efter någon praxis hos koncessionsnämnden, det ska ju i princip inte finnas någon.

Det är inte omöjligt att ramlagen i det här fallet gör det teoretiskt möjligt för individerna att få ett ord med i laget. Om det är myndigheterna som ska ta ställning till hur miljöpolitiken ska se ut i det här landet, så fattas besluten på en nivå där beslutsfattandet är tillgängligt för individen. En kompromiss, eller ett klart ställningstagande i det enskilda fallet, mellan intressena för exploatering resp oförstörd natur skulle kunna slutas. Nu sker det inte. Varför och hur det kan förhålla sig på det sättet kan vi komma fram till genom en viss utveckling.

Tillämpning

Jag har undersökt koncessionsnämndsbeslut avseende två år. Den ena årgången, 1976, hänför sig till tiden innan lagen ändrades medan den andra, 1984, gäller beslut fattade efter aktuell lagändring 1981.

Jag är av den uppfattningen att resultatet av tillämpningen av en lag är avhängigt mer än den juridiska metoden (rättskällevärdet m m), detta i synnerhet då det gäller ramlagar. Det innebär att om juristerna påstår att de endast tillämpar lagen så får det tas med en nypa salt. De involverade parterna är något utöver sin profession; de är människor också. Som människor är beslutsfattare underkastade föreställningar om hur tillvaron gestaltar sig, de har drömmar om det goda livet, de har intresse av karriär, de ingår i ett samhälle och är därigenom underkastade påverkan av allehanda slag. Det kanske viktigaste i det här sammanhanget är att de ingår i en organisation, den domstol eller den myndighet där de är verksamma. Att vara delaktig i en organisation innebär att inneha en position i en hierarki, det innebär interaktion med människor inom och utom organisationen etc. Många undersökningar pekar i riktning mot att detta är av avgörande betydelse för beslutsfattandet i den meningen att man inom organisationen bygger upp en egen livsvärld, ett tolkningsschema som tillämpas på omgivningen.

Koncessionsnämnden är den organisation som ska tillämpa miljöskyddslagen. Detta organ är partssammansatt, ett fenomen som blivit allt vanligare inom svenskt myndighetsväsen. Det officiella argumentet för sådana konstellationer är att de på ett

bättre sätt får en fråga allsidigt belyst. Parterna i nämnden hämtas från näringslivet, en ledamot ska ha erfarenhet från sådan verksamhet som statens naturvårdsverk bedriver. Det är en jurist som är ordförande. Den allsidiga behandlingen av ärenden garanteras av nämndens sammansättning.

För att handlägga ärenden, dvs förbereda dem, har de flesta myndigheter en handläggare, så ock koncessionsnämnden. Handläggarens möjligheter att påverka utgången av ett beslut är, enligt många undersökningar på området, stora. Handläggaren kan betona vissa förutsättningar och tona ned andra, och bara genom att accentuera vissa sakförhållanden vid en muntlig framställning kan han påverka dem som lyssnar. Dessa förhållanden är handläggare i regel inte själva medvetna om, men de existerar.

Det är också handläggaren som har den löpande kontakten med sökanden och andra myndigheter som är inkopplade i ett ärende. Det finns skäl att anta att direktkontakter med de andra ledamöterna i nämnden också förekommer. En flitig interaktion brukar medföra att det utkristalliseras ett mönster för förståelse, dvs vissa argument blir gångbara medan andra inte blir det. Dessutom brukar man i sitt umgänge med andra människor sträva efter att minimera konflikter. Varje myndighet får förutsättas sträva efter att få sin verksamhet att "fungera", dvs att verksamheten ska flyta så smidigt som möjligt. Ett fenomen som vissa sociologer benämner "rutinisering".

Dessa förhållanden kan antas få betydelse för utgången av beslut i miljöskyddsärenden på så sätt att såväl interaktionsmönster som vilka argument som ska ha giltighet, är bestämt på förhand vid det offentliga sammanträdet. För såväl allmänhetens som vissa miljögruppers del kan detta vara ödesdigert eftersom deras agerande och argument ofta står utanför den ram som redan är uppställd. Dessa kategorier kommer att, för att tala med Offe, marginaliseras. I klarspråk innebär det att de lämnas utan avseende. Att så sker beror inte på illvilja från nämndens sida, utan på att deras verksamhet är strukturerad på ett visst sätt. Nämnden har genom flitiga kontakter med sökanden och de sk remissorganen redan på ett tidigt stadium bestämt hur beslutsstrukturen ska se ut. Man enas om hur världen ser ut, hur den bör se ut och vilka tongångar som ska vara gällande.

Det finns, om man läser igenom ett antal beslut, mycket som talar för att ovanstående antaganden är riktiga. Man kan t ex

titta på vilka argument som är mest gångbara och vilka som inte tas ad notam. Vissa argument ska enligt lag vara med i en ansökan och beaktas av KN, det är främst frågan om tekniska och vetenskapliga sådana. Vissa andra argument följer med på köpet, t ex de ekonomiska (Miljöskyddslagen paragraferna 4–6). Koncessionsnämnden ska också beakta om det finns ett särskilt behov av anläggningen. Med behov kan då avses t ex försvarsintresse (jmf BT Kemi-fallet 1976), men på senare tid har också behovet av anläggningen kommit att förknippas med sysselsättningsbehovet på orten.

Vid en genomgång av koncessionsnämndsbeslut visar det sig att antalet tekniska argument förhållit sig konstant, vilket inte är oväntat eftersom de ska vara med. Tekniska argument hänför sig närmast till sökanden och remissorganen. Men att märka i sammanhanget är att miljörörelserna till stor del också blandat sig i den tekniska debatten. Tydligt har de själva tekniska experter i sina led. När tekniska frågor diskuteras har frågan om verksamhetens existens redan avgjorts – det är bara frågan om hur de tekniska problemen ska lösas.

De fackliga organisationerna har däremot avstått från att ta del i den tekniska debatten, de har istället stämt upp de mest vällustiga lovsånger till företagarnas miljöinsatser. De har därigenom infriat de värsta farhågor som kunde hysas redan vid utredningsförslaget, nämligen att arbetstagarorganisationerna okritiskt skulle sluta upp kring arbetsgivarna för att rädda sysselsättningen.

Kan sysselsättningsfrågan legitimera den ekonomiska frågan?

När det däremot gäller de ekonomiska argumenten inträder en förändring mellan de båda kontrollären som inte kan relateras till den ändrade lagstiftningen. Den ökande frekvensen och kvalitativa förändringen av ekonomiska argument kan snarast härledas till svängningen i ekonomin. Sedan 80-talets inträde befinner vi oss som bekant i en ekonomisk kris. Krisen har t o m varit så omfattande att SNV inte längre beviljar statsbidrag för miljöprotektionistiska åtgärder. De sökande har tagit fasta på dessa förändringar. Under 1976 var det, om sådana argument förekom, bara allmänna erinringar om kostnadsläget, men inga allvarligare invändningar. 1984 var tongångarna annorlunda – nu gällde det verksamhetens vara eller inte vara, och då gärna

relaterat till sysselsättningsläget i orten, dvs det särskilda behov av anläggningen som enligt lagen kan förekomma.

Det märkliga i det här sammanhanget är att koncessionsnämnden inte följde med och ökade sin andel ekonomiska argument. Det gjorde däremot länsstyrelserna. Vad gäller koncessionsnämnden förtjänar det att framhållas, att även om frekvensen inte ökade så ändrades i vart fall kvaliteten på deras bemötanden. Som exempel på hur argumentationen förts kan koncessionsnämndens utlåtande i beslut nr 115/84 fragmentariskt återges:

uppenbart att tillstånd kommer att medges bolaget till såväl den nuvarande produktionskapaciteten vid pumpfabriken som till en ny tillverkningsenhet. . . Den företagsekonomiska nyttan av att snabbt kunna påbörja de ansökta arbetena är stor. Den nya verkstaden är angelägen från sysselsättningsynpunkt. (s 2)

Koncessionsnämnden reagerade också positivt på argument rörande sysselsättningen i orten. Det verkar som om det hårdnande arbetsmarknadsläget påverkat nämnden. Fackföreningarna har också i ett flertal artiklar uttalat sig negativt till en miljövård som kostar sysselsättning.

Sysselsättningsargumentet förekommer även kopplat till nationalekonomin. Detta kan vi finna i ett par beslut 1984. I beslut nr 56/84, kan vi läsa följande rader från sökanden:

en igångsättning av anläggningsarbetena enligt tidplanen är angelägen bl a med hänsyn till sysselsättning på orten. Huvuddelen av utrustningen beräknas bli tillverkad och inköpt inom landet. Ett beslut om igångsättning är sålunda motiverat med hänsyn till allmänna intressen.

Koncessionsnämnden menar i sammanhanget att:

påbörjandet av angivna arbeten medför en vinst från allmän synpunkt

Det är naturligtvis också en öppen fråga huruvida koncessionsnämnden bör vara konjunkturkänslig. Möjligen kan detta förklaras utifrån att vi här har att göra med ett partssammansatt organ med företrädare för olika intressen. Men det är också möjligt att dra en annan slutsats av nämndens resonemang; det är lättare att legitimera en ökande miljöförstöring utifrån sysselsättnings-skäl än utifrån ekonomiska argument. Det kan upplevas som besvärligt att tillmötesgå industrins krav på en

ökande naturexploatering med anledning av rena vinstintressen; nämnden måste legitimera sina ställningstaganden inför såväl allmänheten som inför sittande regering.

Vilka slutsatser som är möjliga att dra av koncessionsnämndens agerande i den här frågan låter jag stå öppet. Men en möjlig slutsats vill jag i vart fall peka på. Det är att nämnden inte är okänslig för påtryckningar och att den reagerar på samhällsförändringar. De förhållanden som nämnden verkar minst känslig för är det aktuella behovet av miljöskydd.

Nämnden strukturerar sin vardag utifrån vissa rationalitets-kriterier. Funktionärerna i nämnden ingår i samma verklighet som sökanden, de delar verklighetsstruktur. Detta förhållande stärks ytterligare av att det sker en flitig interaktion mellan myndigheterna och sökanden innan ett beslut är aktuellt. Det är frågan om en marginaliseringsprocess som fortlöpande tränger ut argument som myndigheterna inte till vardags är vana vid att umgås med. Ett sådant förhållande innebär att allsidig och förutsättningslös prövning av ett ärende redan från början är omöjlig. Det innebär inte att varje argument från en miljö-rörelse eller en lokal protestgrupp kommer att avvisas, det är bara frågan om att argumenten måste ligga inom myndigheter-nas begreppsramar. Det är alltså inte frågan om vem som argumenterar utan hur man argumenterar. I de flesta fallen är det uppenbart att de "allmänna synpunkterna" refererar till det ekonomiska systemet. En konsolidering av innevarande eko-nomiska struktur är således eftersträvad.

Det anförda visar också på att Miljöskyddslagen verkligen är responsiv - mot ekonomin. Det stärker också tesen att lag-stiftningen svarar mot ett dynamiskt samhälle, eftersom konces-sionsnämnden faktiskt ändrade sin praxis när förhållandena förändrades. Men samtidigt måste konstateras att det bara är vissa förändringar som påverkar koncessionsnämnden, dvs sådana som ligger inom ramen för den rådande ideologin. Så får t ex inte den fria investeringsrätten hotas, och arbetets välsignel-se är ett argument som väger tyngre än naturskönhet.

Konsekvenser

I det här sammanhanget är det också intressant att något reflektera över hur det egentligen går med den sk rättskälle-läran om vi får ett fungerande ramlagssystem, åtminstone i

sådan omfattning att vi inte längre kan tala om någon praxis. För det första blir det omöjligt att ur förarbetena utläsa några direkta handlingsregler, vad som kommer att finnas där är på sin höjd en viss policy-utläggning. Myndigheternas uppgift blir att tolka och att vaska fram politiska imperativ snarare än juridiska.

Prejudikat och tidigare avgöranden kommer att spela en mindre framträdande roll. Det finns visserligen ingen absolut skyldighet att underkasta sig prejudikat i svenskt rättsväsende, men varje beslutsfattare med intresse för karriär vet vad ohör-samhet innebär. Tidigare beslut kan på sin höjd ge en viss orientering om principer, men inte om regler. Det blir inte frågan om vad som är juridiskt relevant, utan om vad som är ett politiskt riktigt handlande. Att försöka dra slutsatser om hur ett aktuellt beslut bör avgöras med ledning av tidigare avgöranden är således principiellt felaktigt. Varje nytt beslut ska vara nytt i ordets rätta bemärkelse.

En hel del frågor inställer sig om vi begrundar ovanstående. För det första ställer man sig undrande till vad som händer med rätten vid ett regimskifte - kommer en ändrad riksdagsmajoritet att medföra att rättstillämpningen förändras? Vi får förutsätta att det blir frågan om en ny politiskt inriktning. Hur står sig policy-formuleringarna i förarbetena vid ändrad riksdagsmajoritet? Måste myndigheterna börja att tolka om policyförklaringar? Helt klart är att myndigheter får problem vid ett regimskifte, kanske vart tredje år. Den ledning byråkratin ges, vid ett utbyggt ramlagssystem, är bara den politiska riktningen - målen - inte hur de ska nås. Problemet med kopplingen mellan byråkratin och politiken måste lösas. Hur det ska lösas faller utanför den uppgift som jag ställt mig.

Det får också förutsättas att beslutsfattarna kommer att utbildas på annorlunda sätt än vad som är fallet idag. Istället för att främja mänskliga drag som följsamhet och osjälvständighet, måste vi få byråkrater som vågar fatta egna beslut och som kanske t o m tänker själva. De måste också vara förmögna att göra något som de inte får lov att göra idag - de måste lyssna till opinionen, åtminstone i samma omfattning som politikerna är känsliga för densamma.

Litteratur

- Ericsson, Lars *Ett surt regn kommer att falla. Naturen, allmänheten och myndigheterna* Lund: Bokbox förlag 1985
- Hetzler, Antoinette "Policyimplementering genom lag" i *Tidskrift för rättssociologi* Vol 1 1983/84 Nr 1 (37-54)
- Hetzler, Antoinette "Ramlagar och samhällsplanering" Stockholm: Nordplan 1985
- Hydén, Håkan *Ram eller lag? Om ramlagstiftning och samhällsorganisation* Stockholm: Civildepartementet Ds C 1984:12

Sven-Erik Olsson: Bör kvinnofrågan frigöras?

Klaus Ziegert ställer sig, kort efter att han i sin artikel "Kvinnor och kvoter: hur effektiv är rätten?" (*TJR* Vol 2 1985 Nr 2) konstaterat att kvinnornas insatser på området präglas av naivism eller cynism, den enorma uppgiften att knyta ihop rättshistoria och kvinnohistoria, om än bara provisoriskt. Storleken på uppgiften är kanske tillräcklig förklaring, men i vilket fall som helst så har han efter min mening misslyckats. Ziegerts anföranden aktualiserar samtidigt en rad rättssociologiska problem, som inte bara uppkommer i anslutning till kvinnofrågan. I det här inlägget presenterar jag några av Ziegerts resonemang, och kritiserar och diskuterar hans syn på rätten. I anslutning till detta avvisas hans "förslag till sociologisk teori om kvinnorätens effektivitet", där kvotering intar en central plats.

Att Ziegert lanserar ett förslag till rättslig lösning av kvinnofrågan (kvoteringslagstiftning) är inte förvånande mot bakgrund av hans *sociotekniska* syn på rättssociologin. Denna sociotekniska syn är invävd i ett systemteoretiskt och evolutionistiskt perspektiv. Till skillnad från den Parsonska utgångspunkten, där funktionerna förklaras utifrån strukturen, dvs hur dessa bidrar till jämviktstillståndet, ser Ziegert strukturen som den

betingade¹. En sådan struktur-funktionell modell ger möjligheter att på ett trovärdigare sätt förklara förändring och inte minst den revolutionära omvälvningen. Det förra och i högsta grad det senare har ju varit funktionalismens akilleshäla.

I korta drag kan sägas att samhället, med detta närmande, ses som ett behovsstyrt system, där den oerhörda och växande mångfalden av producerade normer skapar oordning och därmed överlevnadsproblem för samhället på systemnivå. I all abstrakthet ses rätten som en historiskt uppkommen valmekanism, ett selektionssystem, vilket är ägnat att minska och faktiskt minskar komplexiteten. Därmed löses det med samhällsdifferentieringen förknippade styrningsproblemet. Ziegert konstaterar t ex att rätten historiskt sett tidigt separerat från reproduktionen. Men han bryr sig mindre om vad detta, enligt feministerna, heter: patriarkatet. En kollision med feministernas historieskrivning är etablerad. Samtidigt som rätten, enligt Ziegert, separerat från det reproduktiva området är rättssystem och kvinnoemancipation produkter av samma sociala process. Det senare förtjänar inte att motsägas. Det utgör bara ett av flera exempel på tomma utsagor, vilka använts för att fylla ut resonemang. De är alltför frekventa i systemteoretiska resonemang, där de dessutom ofta har mindre projektivt värde än sina släktingar i marxistisk inramning.²

Det är mycket möjligt att rättssystemet kan förstås utifrån systemteoretiska modellbegrepp, som "auto-poietic" (när man väl komit över termens outtalbarhet) respektive att ett av beslutskriterierna är att man undersöker huruvida beslutet stödjer den existerande beslutsfattarestrukturen. Jag vill föreslå att det förra begreppet reserveras för hur jurister *beskriver* sitt beslutsfattande (= rättsdogmatiken). Den andra faktorn kan hjälpa oss att förstå varför fartälskande polisbefäl tillåts behålla körkortet.

Att betrakta rättssystemet som en utbrytning från det allmänna kommunikationssammanhanget tycks mig lämpligt, om än inte särskilt väl avgränsat från det bondförnuftiga "juridik är ett speciellt sätt att resonera".

Tvivalsutan har rättsdogmatiken förståtts som ett välägnat sätt att avgöra tvister och styra samhällsutveckling. Några vill dessutom hävda att det är det bästa.³ Rättssociologi i Ziegerts tappning sätter sig före att utmana denna uppfattning.⁴ En vag och oklar (Ziegert skulle säga: öppen) teori om samhällets behov ändrar i lanserandet av ett projekt för rättssociologin. En fusion

mellan Jurister och Sociologer är nödvändig för att utveckla en socioteknisk metod (rättssociologin) liksom för att avgöra vilka frågor som är värda ytterligare studier, allt i syfte att medverka till mer medveten styrning.⁵ Liknande program har formulerats av de amerikanska "rättsvetenskapliga sociologerna" Philip Selznick och Philippe Nonet.⁶

Ziegert tänker sig tydligtvis en rättssociologi med en struktur liknande naturvetenskapen, dvs en tillämpbar om än med olika tidsperspektiv ordnad verksamhet (= utrymme för grundforskning). Det finns samtidigt ett antal oklarheter, speciellt när det gäller *kritiken*. Det är möjligt att Ziegert utvecklat detta på annat håll, men jag saknar en uttalad motivering för hans tilltro till möjligheten och önskvärldheten av en allians med rättsinstitutionernas manskap.⁷ Kollisionen med feministerna tyder på att Ziegert inte lämnar mycket utrymme för samhällskritik av mera oförsonligt slag. Jag noterar också hur elegant Ziegert undviker tvångsmaskineriets institutionella koppling till rätten. Det smakar illa att tänka sig Inkquisitionen som "relevant på en viss nivå av samhörighet". Jag tror att denna typ av skrivning är vad som får många samhällsvetare att anamma marxistiska tongångar.⁸

Norbert Elias, sociolog eller snarare civilisationshistoriker, har i en sociologisk lärobok lämnat en ledtråd till hur man kan med bibehållande av dikotomin konsensus-konflikt förklara hur maktutövande skikt kunnat följa med i demokratiseringen. I marginalen kan anmärkas att Elias, liksom Ziegert, arbetar med en struktur-funktionalistisk utgångspunkt, där han dessutom utgår från att samhällsmedlemmarna har ett "falskt medvetande".⁹ Genom kommunikationsmedlens tekniska utveckling kan uppfattad oordning avvecklas snabbt av en liten styrka. Därmed kan maktskikt etablera sig eller vidmakthålla sig över betydligt större områden och med större genomslagskraft än tidigare. Jämför t ex italienska fascismens etablering via lastbilar eller polisväsendets centralisering i Sverige.¹⁰ Väsentligen har ju produktionssystemets ökade avkastning använts för att lyfta hela samhället "med några centimeter historia". Utjämnningen i belöningar har gått betydligt långsammare.

När vi nu ändå är inne på makt/våld-aspekten så kan jag inte undgå att påpeka att Ziegert i sin uppsats snarare pekar på *politiken* som det utslagsgivande för kvinnans emancipation. Under trycket av konflikt utifrån (Krig, som politikens fortsättning med andra medel - Clausewitz) eller inifrån (Arbetar-

rörelsen) har integreringen av kvinnorna accelererat eller främjats. Detsamma gäller exemplen med internationell rätt; att ingå i EG var ett politiskt beslut, med rättsverkningar. Betydelsen av internationella/övernationella "lag"-komplex övervärderas av Ziegert. I Sverige har, mig veterligen, Regeringsrätt och Högsta Domstol i avgöranden uttalat att ratificering av internationella konventioner *ej* har rättskraft i Sverige. Härför krävs *särskild* svensk lag. Ziegert tar uppenbarligen möjligheten att politiker talar med kluven tunga alltför lätt.

Feministerna har, å sin sida, regelmässigt förknippat sina forskningsresultat med uppmaningar om politisk kamp och "ett nytt (socialistiskt) samhälle". Socialismen är dock inte alltid tillräcklig, tycker kvinnan, mot bakgrund av praktiska exempel; U.S.S.R för att nämna samma som Ziegert. Både borgerlig teori och proletär (socialistisk) sådan förbjuder av någon anledning att man talar om Sovjetunionen och exempelvis Frankrike på samma dag. Det är helt enkelt konvention att de är olika. Att ett föregivet socialistiskt land med ett par pressuttalanden kan övergå till kapitalismen (och tillbaka, *tor*, som Kina) föranleder lika lite tankeverksamhet som att man kan växla dollar mot rubel (till åtminstone två olika officiella kurser, dessutom). Rättssystemet i England är inte detsamma som i Sverige; mellan Englands och U.S.A:s common lawsystem finns väsentliga skillnader.¹¹ Vanligen gör man inte någon skillnad, utan benämner de tre som kapitalistiska ekonomier. Ibland talar man om Sverige som blandekonomi, trots att statsägandet är större i exempelvis Frankrike.

Accepterandet av dessa konventioner visar att samhällsvetenskapen har stora svårigheter att frigöra sig från politiken, vilket är nödvändigt om vetandet skall ha sanningsvärde. Att man ändå kan producera *skapligt* vetande i rang med rättsdogmatiken på rättssociologiska institutioner är forskarens dilemma.¹²

Det feministiska åkallandet av ett annat samhälle pekar tveklöst på existensen av grundläggande problem i samband med rättslig lösning av kvinnofrågan. De skissartade förklaringarna "manlig produktiv" respektive "kvinnlig reproduktiv" refererar till, tror jag, en vanmakt efter erfarenheter av bl a pekuniära stickspår.¹³ Ett kvotsystems (osannolika) införande skulle förvisso kunna peka mot kvinnofrågans "globala" dimensioner. Men varse det nuvarande samhälleliga kunskapstillståndet¹⁴ vågar jag spå att hela problemet skulle förskjutats mot regel-

problem, som vem, vad och i vilken utsträckning skall det sanktioneras vid icke-följsamhet; skall personalchefen, ägaren (som juridisk person eller individ), fadern eller den kvinna som inte söker teknisk utbildning drabbas? Eller alla ...¹⁵

Karin Widerberg har i en artikel i *Sociologisk Forskning* sagt att det kommer att ta tid innan kvinnoforskarna kommer fram till ett alternativ till den nuvarande "patriarkaliskt" präglade kunskapen.¹⁶ I ett sådant läge vore det enligt min mening dumdristigt att föreslå rättsreformer, vilka sannolikt bara leder till den manliga modellens utbredning över hela samhället.

Noter

- 1 Se Ziegert 1975
- 2 Jfr här Homans utläggning om äkta satser respektive orienterande utsagor. Homans 1969:23
- 3 I Sverige har vi t ex Aleksander Peczenik, som också hävdar rättsdogmatikens försteg gentemot rättssociologi och samhällskritik i marxistisk drapering. Peczenik 1984, 1985
- 4 Ziegert 1975, speciellt s 6, 49, 78, 79, 232ff
- 5 Ziegert 1975:246
- 6 Nonet 1976, Selznick 1961, Nonet & Selznick 1978
- 7 Jfr till exempel Argyris 1972 och Daudi 1984, som från organisationsteoretikerns synpunkt diskuterar forsknings- och förändringsarbete i företag och hur forskaren skall/kan agera inom en given maktstruktur.
- 8 Även om systemteorin "i sig" är neutral så lockar den uppenbarligen fram absurda konsensusantaganden. Jfr även Merton 1967, Podgórecki & Loś 1979
- 9 Elias 1978
- 10 Exemplet kan tyckas omaka. De är också relativt godtyckligt valda, utifrån mina egna historiska studier. Denna tekniska dimension av "allmänpreventionen" är knappast undersökt, i varje fall mycket sällan refererad till i gängse litteratur om makt.
- 11 Rendel diskuterar dessa strukturskillnader inom common law-traditionen i Carlen 1976.
- 12 Se Argyris 1972 om självuppfyllande profetior och behovet av handlingsunderlag, s 95ff
- 13 Att en skada kan ersättas eller kompenseras av en penningpungs innehåll är rättsligt dagligt allehanda. Värdering är intimt knutet till "det rådande produktionssystemet", eller i den feministiska skissen till den manliga modellen. Kvinnoperspektivet förefaller mig famla efter en annan (äldre?) rättsuppfattning, där tvisten avgöres genom att kravet tillgodoses, skadan avvärjes eller repareras. Den passar dåligt med storskaliga projekt drivna av enskilda rättssubjekt (juridiska eller personliga).
- 14 Termen är hämtad från J.W. Hurst 1964 & 1972
- 15 Selznick & Nonet har skildrat hur den juridiska diskursen formar

aktionen så att argumenten förskjuts från systemkritik mot regelkritik. Philippe Daudi har på arbetsrättens område visat hur även där regelverk och maktstrukturer formar diskursen mot aborterande lösningar, som skadestånd. Nonet & Selznick 1978, Daudi 1984. 16 Widerberg 1981

Litteratur

- Argyris, Chris (1972) *The Applicability of Organizational Sociology* Cambridge University Press
- Carlen, Pat (ed) (1976) *The Sociology of Law* Sociological Review Monograph 23
- Daudi, Philippe (1984) *Makt, diskurs och handling* Lund: Studentlitteratur
- Elias, Norbert (1978) *What is Sociology?* Hutchinson
- Homans, George C. (1969) *Upptäckt och förklaring i samhällsvetenskaperna* Argos
- Hurst, James W. (1964) *Law and Economic Growth. The History of the Lumber Industry in Wisconsin 1836-1915* Cambridge University Press
- Hurst, James W. (1972) *Law and Social Process in United States History* Da Capo Press
- Merton, Robert K. (1967) *Social Theory and Social Structure* The Free Press
- Nonet, Philippe (1976) "For Jurisprudential Sociology" i *Law and Society Review* Vol 10 No 4
- Nonet, Philippe & Selznick, Philip (1978) *Law and Society in Transition. Towards Responsive Law* Harper & Row
- Peczenik, Aleksander (1984) "Opraktiskt paradigmskifte i juridiken" i *Svensk Juristtidning* Årg 69 Häfte 6-7
- Peczenik, Aleksander (1985) Anm. av Åke Frändberg: Rättsregel och rättsval i *Svensk Juristtidning* Årg 70 Häfte 5
- Widerberg, Karin (1981) "Feminism och marxism" i *Sociologisk forskning* Årg 18 Nr 2
- Ziegert, Klaus A. (1975) *Zur Effektivität der Rechtssoziologie: die Rekonstruktion der Gesellschaft durch Recht* Ferdinand Enke Verlag